

ANTROPONIMY BETWEEN LITERARY NORM AND EVERYDAY UTTERANCE

Viorica Răileanu

Assoc. Prof., PhD, The Moldavian Ministry's of Education, Culture and Research
Institute of Philology

Abstract: Corectitudinea și reglementarea numelor proprii și, în special, a numelor de familie, prenumelor continuă să constituie o problemă acută. Numele proprii sunt schimonosite sistematic, inclusiv prin schimbarea accentului la rostire. Deplasarea accentului la numele de familie și prenume se produce frecvent atât în limba vorbită, neîngrijită, cât și în vorbirea jurnaliștilor, prezentatorilor și moderatorilor unor emisiuni de radio sau televiziune. Schimbarea accentului la numele proprii, justificată sau nu, semnalată la categorii mai largi sau la cazuri izolate, duce la ruperea legăturii (formale) dintre nume și apelativul de la care provine și face imposibilă uneori descifrarea etimologiei. Se impune inițierea unei acțiuni conjugate a factorilor competenți pentru elaborarea unui sistem unitar de folosire a numelor într-o formă corespunzătoare normelor limbii române literare.

Keywords: Antroponimie, nume de familie, accentuare, ortoepie, context lingvistic diglosic, normă literară.

Ceea ce ne adună la o sută de ani de la Marea Unire, este limba română cu întreg patrimoniul ei! Specialiștii însă semnalează cu îngrijorare faptul că „limba română este în mare suferință azi.” (Octavian Paler). Debităm, oricând, pătimășe discursuri patriotice, vorbim de „criză” în toate domeniile, dar ne facem a nu observa că în materie de limbă criza pare cu adevărat ireversibilă „e urâtă, schimonosită, trivializată (...) de semidocti, de plăgile sociale, de degradarea școlii, de politicieni și, mai ales, de țoape” (Octavian Paler). Pângărim limba maternă cu o nesimțire de venetici. Facem concesii inacceptabile cosmopolitismului de sorginte excentrică, absorbim fără discernământ împrumuturi, neologizăm abuziv. Uităm cu nerușinare că limba nu este doar un mijloc de comunicare, dar și un organism viu, care evoluează fără să îi facem noi făgaș..., noi trebuie doar să respectăm niște norme, să avem chibzuință și măsură când scriem, când vorbim. Or, potrivirea cuvintelor, scrierea și rostirea lor corectă, trebuie să devină un blazon al fiecărei persoane.

Spre regret, „se întâmplă cu limba ceea ce se întâmplă cu toate valorile noastre, câte mai sunt, cu viața noastră, cu identitatea noastră.” (Octavian Paler). Astăzi, „în mare suferință” este și onomastica, parte integrantă a patrimoniului limbii. Deși s-a făcut destul de mult în scopul scrierii corecte a numelor de familie și prenumelor, s-au depus eforturi considerabile pentru soluționarea acestei probleme, corectitudinea și reglementarea numelor proprii continuă să constituie o problemă acută. Pentru antroponime s-ar părea că regula e simplă: purtătorii sunt cei care știu cel mai bine cum trebuie scrise sau pronunțate numele lor. Din păcate, nu întotdeauna ne putem baza pe versiunea lor, deoarece nici ei nu-și scriu sau nu-și pronunță corect propriile nume, ghidându-se după niște norme închipuite. Astfel, numele de familie, prenumele sunt puse la grea încercare nu doar „de țoape”, dar de înșiși purtătorii lor!

Prin anii '60 ai secolului trecut, Romulus Vulpescu a publicat în revista „Limba Română” (Vulpescu 1962: 181-189), o listă întregă de cuvinte românești cu sensuri diferite după accent, cu scopul de a atrage atenția lingviștilor asupra necesității introducerii semnului grafic ca atare în scriere. La numele proprii, accentele trebuie puse corect! Cel puțin, uneori, pentru

a putea face diferențierea semantică cu numele lor omonime: *Sofia*, prenume feminin – *Sófia*, capitala Bulgariei; *Sufragiu*, nume de familie – *sufrágíu* „drept de vot”; *Eugénia*, prenume feminin – *eugenía* „(teorie care preconizează) ameliorarea patrimoniului genetic al grupurilor umane”; *Róman*, prenume masculin – *román* „1. Persoană care făcea parte din populația Imperiului Roman. 2. Locuitor al Romei. 3. Specie a genului epic” etc.

În contextul alert al noilor tehnologii informaționale, când comunicarea prin intermediul sms-urilor monopolizează celelalte practici comunicaționale și puțini se mai preocupă de respectarea normelor de ortografie și ortoepie, s-ar părea desuetă propunerea de a discuta despre accentuarea defectuoasă a unor antroponime. Problema nu ar fi atât de gravă, dacă nu ar depăși cadrul privat și nu ar contamina vorbitorii de bună credință (<http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3307>). Odată ce există acest risc, suntem obligați să luăm în discuție această problemă. Or, deplasarea accentului se produce frecvent nu numai în limba vorbită, neîngrijită, dar și în vorbirea jurnaliștilor, prezentatorilor și moderatorilor unor emisiuni de radio sau televiziune, formatori de opinie, care, prin profesie practică, ar trebui să fie moderatori și modelatori ai limbii române actuale. Drept material factologic, vor servi numele de familie formate de la apelative cunoscute și acceptate de limba română și deci ușor de recunoscut în numele propriu corespunzător. Materialul a fost selectat din mediul oral al vorbitorilor, din media (presa scrisă și audiovizuală), din registrul antroponimic național oficial.

Pocim, prin mutarea accentului în poziții barbare, exact ca niște străini, numele de familie terminate în *-iu*, formate de la nume de agent: *Coșeríu*, *Morariú*, *Olariú*, *Rotariú* etc. Or, cuvintele comune derivate, formate cu sufixul *-ar (-er)* (*coșer*, *morar*, *olar*, *rotar*), *-aș (-eș)* (*pușcaș*, *cimpoies*) sunt cunoscute ca nume de familie fie cu formă nearticulată (*Coșar/Coșer*, *Morar*, *Olar*, *Rotar*, *Pușcaș*, *Cimpo(i)eș*), fie cu formă articulată (*Coșeru*, *Moraru*, *Olaru*, *Rotaru*, *Pușcașu*, *Cimpo(i)eșu*). În forma articulată, numele păstrează uneori și pronunțarea moale a consoanelor finale, astăzi învechită și regională, cu *-iu* (Șuteu 1976: 197-202). Omul de știință sau simplul pasionat de etimologii și similitudini, ca să nu greșescă, ar pune numele în raport cu apelativul. Or, regula spune că aceste nume au sau ar trebui să aibă accentul apelativului corespunzător: și dacă rostim *coșér*, atunci corect e *Coșériu*, *morár* > *Moráriu*, *olár* > *Oláriu*, *rotár* > *Rotáriu* etc. (<https://www.timpul.md/articol/esti-cool-si-daca-vorbesti-corect-%286%29-23004.html>; adev.ro/nlip5n). Din păcate, familii întregi își pronunță numele fără să țină cont de această regulă de accentuare. La numele de familie terminate în *-iu*, formate de la nume de agent, accentul se deplasează pe *i*, prin înlocuirea diftongilor prin hiat, sub influența exercitată de numele patronimice în *-iu*, împrumutate din greacă, în care *i* este accentuat (de tipul *Gheorghíu*, *Vasilíu*) (Constantinescu 1963: LXII; Ionașcu 1975: 361-362). Așa dar, accentuarea greșită a acestor nume de familie se întâmplă din considerentul că „nu se diferențiază *i* care formează silabă de cel care nu formează” (Graur 1974: 132), dar și din motivul că limba literară actuală dă preferință formelor în care accentul stă spre finala cuvântului.

Deși greșită, pronunția incorectă apare mult mai des decât cea corectă. Mai trist e că se întâmplă acest lucru, din păcate, cu acordul tacit al persoanelor care poartă aceste nume. „Este posibil că ceea ce părea/ pare accident să reflecte o tendință, iar deplasarea accentului să reprezinte, de fapt, alături de unele caracteristici morfologice, un procedeu prin care numele de persoană se constituie într-o categorie distinctă. Dacă este așa, atunci accentul devine un indice formal de diferențiere a numelor de familie românești față de apelativele de la care s-au format (Mareș 1980: 246).

Sigur, mulți dintre noi am auzit și alte nume de familie cu accentul deplasat cum ar fi cele formate din articol posesiv + numele la cazul genitiv, în special matronimice: *Ababéi*, în loc de *Abábei* (var. pop. *Abábii*), *Aghenéi*, în loc de *Aghénei*, *Amarinéi*, în loc de *Amarínei*, *Achiței*, în loc de *Achítei* etc.

Se întâmplă ca unii purtători să-și modifice intenționat pronunția numelui ca să sune „mai bine” în română sau în limbile cu care au contact. De exemplu, la numele de familie provenite de la apelative accentuate pe silaba finală, accentul e schimbat pe penultima silabă: *Cólac*, în loc de *Colác*, *Chíper*, în loc de *Chipér*, *Chísar*, în loc de *Chisár*, *Cóntraș*, în loc de *Contrás*, *Fónar*, în loc de *Fonár*, *Páler*, în loc de *Palér*, *Smóchin* în loc de *Smochín* etc. (vezi Graur 1965: 150; Șerban 1978). Este recomandabil totuși ca numele propriu să păstreze accentuarea substantivului comun, pentru a nu arăta ridicol.

Schimbarea accentului la numele proprii, justificată sau nu, semnalată la categorii mai largi sau la cazuri izolate, duce la ruperea legăturii (formale) dintre nume și apelativul de la care provine. Dacă în *Boár/ Boári*, *Boáru*, *Bouáru* și chiar în *Boáriu* cuvântul *boár* (*boári*) „păstor de boi” este transparent, în *Boáriu* el poate fi recunoscut mai greu și pentru mulți vorbitori numele nu mai este analizabil. „În felul acesta, întrucât vorbitorul nu-l mai poate asocia cu apelativul corespunzător și nu-i mai poate atribui caracteristicile acestuia, numele propriu devine (sau tinde să devină) nemotivat” (Mihăilă 1978: 267-278).

Uneori numele e accentuat incorect de vorbitori împotriva voinței purtătorului. Deși prozatorul român în timpul vieții, atrăgea atenția că-l cheamă (Calistrat) *Hogás*, numele venind de la apelativul omonim *hogaș* (<https://dexonline.ro/definitie/hogaș>), totuși numele autorului s-a instaurat definitiv cu accentul pe prima silabă. Aici a influențat, poate, ritmul întregii sintagme, cu necesitatea cezurii după trisilabicul *Ca-li-strát* înainte de bisilabicul *Hogaș*. Dacă comparăm cu un eventual *Hogașu*, cu *-u* final silabic, accentul ar fi aproape obligatoriu, natural, pe *a*.

Admitem că unele schimonosiri și falsificări prin schimbarea locului accentului la numele de familie se comit, pur și simplu din neștiință, ca în exemplele de mai sus, și ca în multe altele. Cele mai multe și mai bizare însă schimonosiri și falsificări s-au comis totuși voit de către administratori, funcționari, de către toți cei care nu ne cunoșteau limba – ruși și rusofoni, mai ales în contextul lingvistic diglosic, în care s-a aflat Basarabia, timp de peste două secole (Dabija 2011: 1], iar mai apoi, în mod mecanic, preluate și de către băștinași. Deformările și falsificările se produceau în formă orală, dar, mai apoi, și în formă scrisă. Sau viceversa: în formă scrisă ca ulterior să fie propagate și statornicite în formă orală.

Au existat două modele de schimonosire în rostire prin accent rusec a numelor de familie românești: 1) numele de familie românești, terminate în consoană și accentuate corect pe ultima silabă¹ au fost asimilate de nume de familie rusești gen: *Céhov*, *Górkii*, *Mișin*, *Nósov*, *Púșkin*, *Vólkov* ș.a. Astfel, *Albót* > *Álbot*, *Antóci* > *Ántoci*, *Botnár* > *Bótnar*, *Calíc* > *Cálic*, *Golás* > *Gólaș*, *Izmán* > *Ízman*, *Malcóci* > *Málcoci*, *Mazúr* > *Mázur*, *Nagít* > *Nágít*, *Pușcás* > *Púșcaș*, *Rotári/ Rotáru* > *Rótari*, *Smochín* > *Smóchin*, *Tofán* > *Tófan*, *Tufár* > *Túfar* ș.a. și 2) sub influența numelor de familie rusești și ucrainești bisilabice, terminate în *-ó* (acc.), gen: *Fed'kó*, *Iuncó*, *Jilkó*, *Mahnó*, *Schićó*, *Șișkó* ș.a., au fost deformat în rostire, prin accent, dar și prin anumite sunete, numeroase nume de familie românești basarabene bisilabice, terminate în vocalele *-ă* sau *-u* neaccentuate (Zagaevschi 2014: 186): *Chișcă* > *Chișcó*, *Cúșcă* > *Cușcó/ Cuscó*, *Pășcu* > *Pașcó*, *Pușcă* > *Pușcó*, *Róșca* > *Roșcó*, *Tășcă* > *Tășcó* etc.

Mutilarea numelor de familie românești se făcea, deseori, în rostire, concomitent, prin schimbarea locului accentului, dar și prin diverse schimonosiri de sunete, cu repercusiuni asupra formei scrise, care duc uneori la imposibilitatea de a mai putea descifra etimologia numelui: *Blăjínu* > *Blájín*, *Brădiș* > *Brághiș*, *Căldăre* > *Cóldari*, *Cálin* > *Cálin*, *Cărăuș*

¹ În limba română accentul, deși considerat liber, înregistrează totuși anumite regularități: 1) cuvintele terminate în consoană, fie nederivate, fie derivate cu sufixe, sunt, de regulă, oxitone, accentul căzând pe ultima silabă; 2) cuvintele terminate în vocală sunt, în majoritatea absolută a cazurilor, paroxitone, accentul, căzând pe a doua silabă de la sfârșit (Zagaevschi 1988: 166-173; Corlăteanu, Zagaevschi 1993: 162-165, 176-177).

>Caráuș, *Cioráp* >Cérap, *Ciréș* >Céreș, *Găină* >Găină, *Fuiór* >Fúer, *Pârau* >Péreu, *Șăpticâni*>Șeptichin, *Văcărița*> *Vacărița* etc.

Lista numelor pronunțate greșit s-ar putea extinde la proporțiile unui volum masiv și poate face obiectul unei secvențe de studiu din sfera antropologiei lingvistice sau, mai amplu, din domeniul deontologiei și eticii limbajului. Însă modestul nostru parcurs de până aici se dorește a fi o provocare către ceea ce înseamnă educarea conștiinței lingvistice a vorbitorilor, o pledoarie pentru respectarea normei.

Numele proprii sunt o parte definitorie din patrimoniul limbii și trebuie să le promovăm permanent prin forme și exprimare corectă. Se poate iniția o acțiune conjugată cu factorii competenți în ce privește, pe de o parte, ortografia și cultivarea limbii în general, iar pe de altă parte, stabilirea unor norme ortografice și ortoepice pentru numele oficiale. Or, „pentru studierea problemei în ansamblu și punerea de acord a reglementărilor paralele (lingvistică și antroponomie) pentru elaborarea unui sistem unitar de folosire a numelor într-o formă corespunzătoare normelor limbii române literare” (Ionașcu 1976: 529), este necesar să-i acordăm lingvistului mai multă credibilitate și să-l tratăm cu mai puțină aroganță și ironie. Și să nu credem că lucrurile se vor decanta, cu timpul, de la sine!

Centenarul Marii Uniri este un motiv serios pentru celebrarea gloriei trecute și a figurilor ei emblematice, dar și pentru fundamentarea viitorului de pe o atitudine fermă de stăpânire a limbii, cu toate valorile ei!

BIBLIOGRAPHY

Constantinescu, N. A., *Dicționarul onomastic românesc*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963.

Corlăteanu, Nicolae, Zagaevschi, Vladimir, *Fonetica*, Chișinău, Editura Lumina, 1993.

Dabija, Nicolae, Despre numele basarabenilor, în „Literatura și arta”, Chișinău, 3 februarie 2011.

Ești COOL și dacă vorbești corect (6). *Nume românești*, în „Timpul Liber”, 4 mai 2011, pe: <https://www.timpul.md/articol/esti-cool-si-daca-vorbesti-corect-%286%29-23004.htm>

Graur, Alexandru, *Mic tratat de ortografie*, București, Editura Științifică, 1974.

Graur, Alexandru, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, 1965.

Ionașcu, A., *Sur la prononciation de quelques noms propres*, RRL, 1975, nr. 4, p. 361-362.

Ionașcu, Al., *Toponimia și cultivarea limbii*, în „Limba Româna”, 1976, nr. 5, p. 529-534.

Mareș, Lucreția, *Accentuarea unor nume de familie*, în „Limba română”, 1980, nr. 3, p. 245-246.

Mihăilă, Ecaterina, *Despre geneza și funcția numelor proprii*, în „Limba Româna”, 1978, nr. 3, p. 267-278. (și bibliografia indicată de autoare)

Șerban, George, *Palér: apelativ și antroponim*, în „Limba Româna”, 1978, nr. 6, p. 595-597.

Șuteu, Flora, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 197-202.

Vulpescu, Romulus, *Este necesar accentul grafic în ortografia noastră?*, în „Limba Româna”, 1962, nr. 2, p. 181-189.

Zagaevschi, Vladimir, *Culorile accentului*, Chișinău, Știința, 1988.

Zagaevschi, Vladimir, *Nume de familie și prenume românești basarabene deformate de funcționarii alolingvi în context diglosic*, în „Limba română”, Chișinău, 2014, nr. 2, p. 183-192.